

tor,³ alhora que, ja ho hem vist, ens ajuden a situar-lo en l'ambient literari català del XIX. Un món literari amb uns protagonistes que de mica en mica anem coneixent més, però encara amb molts blancs per omplir. Com diu la dita, «la mar, com més té, més brama», i cada nova aproximació a un autor desperta l'ansia de saber-ne més coses, d'ell mateix, dels seus companys de fatigues, de les empreses en què participaren o de la literatura que volgueren, o pogueren, fer. Ara el tenim més apamat Bartrina, i el que fou un dels seus millors amics, Josep Roca i Roca, compta amb una important tesi de Juli Colom (*Josep Roca i Roca. Polític, periodista i escriptor republicà. Els anys de joventut, 1848-1878*). Ens queda molta feina per fer. Altres activíssims companys seus, com poden ser, per posar-ne només dos exemples clars, Joaquim Riera i Bertran o Francesc Ubach i Vinyeta, esperen ser analitzats amb profunditat. I també ho espera ser l'obra literària que tots ells generaren, més romàntica (pensem en «el jove romàntic» Ramon Picó i Campamar) o menys (com la inicial del també reusenc Antoni Aulèstia), que en general hem llegit amb poca atenció o amb prejudicis evidents: aquesta «nova» lectura que ens proposa, que ens descobreix, el volum *Cor infinit i altres poemes* de Bartrina, no es podria fer extensible a l'obra d'altres autors? És ben possible. Esperem que, aviat, altres estudis ens ho confirmin.

Miquel Ferrà, el poeta compromès

PERE ROSSELLÓ BOVER

Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General
pere.rossello@uib.cat

Miquel Ferrà, el poeta compromès, Barcelona: Consell Insular de Mallorca i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012; «Textos i estudis de Cultura Catalana».

Amb el títol *Miquel Ferrà, el poeta compromès* es recullen les actes de les jornades sobre el poeta i intel·lectual mallorquí que se celebraren a la Casa Museu Llorenç Villalonga de Binissalem l'any 2011. Hi manquen, això no obstant, les ponències que hi presentaren Damià Pons («Miquel dels Sants Oliver i Miquel Ferrà: paral·lelismes i diferències») i Pere Fullana («Miquel Ferrà i el catolicisme social»). Aquesta última, això sí, ha estat substituïda per un treball sobre el mateix tema de Francesc Lladó Rotger.

3. En acabar aquesta ressenya he sabut l'aparició d'un nou llibre de Montserrat Corretger amb estudis sobre Bartrina, *Al marge: escriptors catalans del segle XIX* (2013), que no he tingut temps de consultar.

El volum es divideix en dues parts, d'extensió i de caràcter completament diferents. A la primera es recullen les ponències sobre aspectes diversos de Miquel Ferrà. A la segona es reuneixen alguns materials de caràcter més tost complementari: els poemes i les traduccions de Miquel Ferrà que Narcís Comadira va llegir en un recital celebrat en aquestes jornades (però que va tenir lloc a Can Alcover); els itineraris per Palma («Miquel Ferrà i la visió de la ciutat») i per diversos indrets de Mallorca («Miquel Ferrà i l'ecologia»), basats en textos de Ferrà, a càrrec de Gaspar Valero i de Francesc Lladó; i una bibliografia dels llibres i opuscles de Miquel Ferrà i dels estudis que s'han escrit sobre ell.

Just fullejar el llibre, així com la bibliografia final, ja ens feim una idea del paper que Francesc Lladó Rotger ha tengut en la recuperació de la figura de Miquel Ferrà. Lladó es va doctorar en Filosofia l'any 2000 amb una tesi titulada *Miquel Ferrà: vida, obra i pensament. Estudi d'un intel·lectual noucentista mallorquí*. D'aleshores ençà ha tengut cura de l'edició de diversos reculls d'articles de Ferrà, ha publicat diversos llibres sobre ell —entre els quals destaquen *El pont de la mar blava: Vida i obra de Miquel Ferrà* (2009) i *La lluita per un Sóller que no pogué ser* (2008)— i una muntanya d'articles apareguts ací i allà. Igualment, la participació de Lladó en el volum que aquí ressenyam ha estat absoluta, de manera que no és gens exagerat afirmar que sense ell aquestes jornades i aquest llibre no haurien pogut dur-se a terme, almenys d'una manera tan reeixida.

El volum s'obre amb una ponència de Francesc Lladó Rotger que du el mateix títol que el llibre: «Miquel Ferrà, el poeta compromès». Durant anys es va acusar l'Escola Mallorquina, de la qual Ferrà formà part, de mostrar un món ideal i d'estar desconnectats de la realitat social i política, com si la idea de *compromís* hagués estat exclusiva dels autors dels anys 50-70 del segle passat, més o menys afins al realisme històric. Res més lluny de la veritat, sobretot en el cas de Miquel Ferrà: un home que als dotze anys ja escriu articles a la revista *Mallorca dominical* i que durant tota la vida es va mantenir fidel a la llengua i a la cultura catalanes, àdhuc a la postguerra més dura. Lladó va repassant els diversos *compromisos* de Ferrà amb la llengua catalana, amb el nacionalisme, amb la societat mallorquina, amb la poesia i amb la literatura, amb el paisatge, amb el periodisme, etc. El resultat és que comprenem la funció de guia que Ferrà va exercir durant tota la seva vida, amb la conseqüent influència que va tenir sobre els seus companys de generació. Ferrà era un deixeble de Miquel Costa i de Joan Alcover —i, també, de Gabriel Alomar— i d'ells havia après la idea de Thomas Carlyle segons la qual l'intel·lectual ha de guiar la seva societat. Com a membre capdavanter de la generació que va posar en marxa la revista *Mitjorn*, en el primer número de la qual es reproduïx l'oda *Als joves* de Costa, assumeix aquest *compromís*, que el va dur a realitzar una tasca molt intensa en camps molt diversos i a estar present en totes aquelles qüestions que eren crucials per al nostre poble i per a la nostra cultura. Aquestes són tantes que resulta impossible referir-se a totes en una ressenya. Francesc Lladó ja es veu amb feines per fer-ho en un article de quasi quaranta pàgines. Lladó també ens parla en el seu treball del compromís de Ferrà amb l'amistat i ho exemplifica amb

tres casos concrets: l'amistat amb Hermínia Grau —que ja havia estat estudiada per Josep Massot i Muntaner—, amb Gabriel Alomar i amb Rosa Leveroni. Resulta molt interessant el que ens dóna a conèixer d'Alomar i de la seva relació amb la religió, tan tergiversada pels sectors més tradicionalistes i conservadors.

Les dues ponències següents se centren en el terreny de la literatura. Narcís Comadira a «Miquel Ferrà en el bressol del Noucentisme» el situa en unes coordenades estètiques precises, que l'acosten i l'identifiquen amb els autors contemporanis del Principat. Sobretot, però, es refereix a la relació i als paral·lelismes de Ferrà amb l'arquitecte Rafael Masó. Comadira ens parla del refús de les estètiques del nord (simbolisme, decadentisme, preraphaelisme, expressionisme...), que es feren paleses a través de Torres-García i que, procedents de l'École Romane francesa, quallaren en el Noucentisme. El més curiós és el paper que Antoni Gaudí juga en aquest procés: segons Comadira, l'arquitecte de la Sagrada Família representava un mediterranisme i un cristianisme que encaixaven perfectament en el Noucentisme, però les seves obres presentaven unes formes que els joves no podien assumir. «És el que passa amb els artistes massa genials i personals —explica Comadira—: cal matar-los per poder viure. I tot i que associem Gaudí amb el modernisme, aquells joves no el veien pas modernista» (p. 47). Ara bé, l'arquitectura de Gaudí —i tot el modernisme— va patir des del noucentisme fins a pràcticament els anys 70 un autèntic descrèdit durant generacions, que no hi sabien veure res de bo. Sigui amb Gaudí com a intermediari o sense ell, però, les coincidències i els paral·lelismes de Ferrà amb els noucentistes són molts, tant en el terreny estètic com en l'ideològic. I, sens dubte, l'amistat entre Ferrà i Masó n'és una fita quasi desconeguda que cal no descuidar.

Isabel Graña se centra en un aspecte fins ara desatès: «La recepció poètica de Miquel Ferrà». Fins ara tots ens havíem conformat encaixant la poesia de Ferrà dins el Noucentisme i, més concretament, dins la seva versió insular: l'Escola Mallorquina. Graña, en canvi, analitza la relació de Ferrà amb els poetes del Principat —per exemple, la participació en la tertúlia Caligeneia— i el ressò que la publicació dels seus llibres va tenir a Catalunya, ben diferent del que rebé a Mallorca. La manca de sintonia entre els grups de poetes més avançats del Principat (Folguera, Salvat-Papasseit, Junoy, etc.) i els mallorquins és també prou sabuda. Ferrà no veia amb bons ulls els viaranys pels quals avançava la poesia catalana, tant el camí de l'avantguarda com el de la poesia més intel·lectual i complexa de Carles Riba. I, d'altra banda, aquests poetes principatins creien que els col·legues mallorquins havien quedat ancorats en una estètica ja caducada. Aquesta manca de sintonia va esclatar el 1921 amb l'article de Ferrà «La nostra fe literària», que donarà lloc a una resposta de Joan Salvat-Papasseit: «La ploma d'Aristarc». Uns anys més tard aquestes reticències s'esvaïren i el 1926, quan sortí a la llum *A mig camí*, que recull els llibres anteriors i altres poemes nous, Ferrà va gaudir d'una recepció força més favorable.

Finalment, els dos articles següents del volum enceten dos aspectes molt concrets del pensament de Miquel Ferrà: el seu ideari pedagògic i el seu catolicisme

social. A «El projecte educatiu de Miquel Ferrà» Miquel Jaume i Campaner estudia les relacions entre les teories pedagògiques més avançades d'aleshores (les escoles de mestres de Joan Bardina, les escoles Montessori i el mètode Jacques-Dalcroze) i les opinions de Ferrà sobre l'ensenyament. Com és lògic, Ferrà no podia estar d'acord amb una metodologia basada en el càstig brutal i en la repressió dels alumnes. La coneixença d'aquestes noves metodologies, tan qüestionades pels sectors més reaccionaris, el va dur a ser-ne un defensor, a participar en l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i, fins i tot, les va aplicar després a la seva labor com a director de la Residència d'Estudiants de Catalunya. Per a Ferrà, com per als noucentistes, l'ensenyament era una peça clau en l'ideal de la civilitat: això és en la construcció d'una societat més atenta a la cultura, a la llengua pròpia i a les arrels autòctones.

Igualment, Ferrà tampoc no podia combregar amb una religiositat tancada i exclusivista, tema que Francesc Lladó analitza a «El primer catolicisme social de Miquel Ferrà (1906-1913)». Aquest catolicisme social se centra sobretot entorn de la publicació de la *Gazeta de Mallorca*, diari catòlic creat pel bisbe Pere Josep Campins i dirigit per Mossèn Andreu Pont. Realment, Ferrà creia que, pel bé del catolicisme, era necessari «que els catòlics —segons un article de 1907 citat per Lladó— surtin del seu aïllament perquè els exclusivismes hostils que practiquen fan que pareguin davant el món una petita secta plena d'ignoràncies, prejudicis i passions, i no la doctrina, essencialment expansiva i oberta als incrèduls no obcecats, que és el cristianisme» (p. 104). Tanmateix, Ferrà vivia en un món molt diferent del dels obrers, com es palesa quan escriu sobre els treballadors del túnel de Sóller. Però és evident que, en la seva mentalitat, era inadmissible una religiositat que no estàs basada en virtuts com la comprensió, la bondat o la tolerància. Al capdavant, l'ideari religiós de Ferrà estava en consonància amb el seu ideari pedagògic i polític.

Aquestes cinc ponències, juntament amb el material aportat als apèndixs del llibre, ens acosten a un personatge que va lluitar perquè el nostre país i el nostre món fossin millors. Com diu Francesc Lladó, gràcies a Miquel Ferrà i a altres persones com ell, «hem tengut l'oportunitat de conservar la llengua, la poesia, el paisatge, els monuments i l'amor a la nostra terra» (p. 41). La llàstima és que la seva lluita encara sigui ben viva i que encara hi hagi tants de *filisteus* en la nostra terra.